

TIESĪBU TEORIJAS UN VĒSTURES APAKŠNOZARE

NACISTISKĀS VĀCIJAS OKUPĀCIJAS VARAS AUDRIŅU SĀDŽAS IEDZĪVOTĀJU IZNĪCINĀŠANAS AKCIJAS KRIMINĀLLIETAS NR. 31 MATERIĀLU VĒSTURISKĀ NOZĪME

*Dr. hist. Vladislavs Malahovskis,
Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas asociētais profesors, Latvija*

Abstract

Audrini has been an administrative center in Rezekne region since 1990. Before the Second World War, Audrini was one of the villages in Makaseni rural municipality populated by old believers.

The tragedy of Audrini is destruction of Audrini inhabitants by Nazi German occupation institutions (22.12.1941. – 01.04.1942). Escaped prisoners of Red Army were hidden in the village. The Nazis burnt down village buildings. In the Ancupanu hills, arrested inhabitants of the village were shot; 30 men – inhabitants of Audrini – were publicly shot at the Marketplace in Rezekne. The punishment action was done in accordance with the German Security Police Commander's orders; in the action local collaborators – Rezekne and Malta police officers – participated.

Criminal case No 31 was initiated on August 5th, 1964. In 1965, an open trial in Riga was held (11.10.1965.–10.30.1965), where six former German police officers were accused of Audrini people killing. Criminal case No.31 consists of 37 huge volumes. Basically, there are three kinds of documents: 1) protocols of witnesses' testimonies; 2) Rezekne region police reports and correspondence with higher instances; 3) the documents related to criminal investigation process.

The paper reveals the reasons for the initiation of the Audrini village's criminal case, the content of the documents available in the criminal case. The reasons for destruction of Audrini inhabitants are stated as well as the revealing of Audrini tragedy in Soviet propaganda and arts after the completion of criminal proceedings.

Keywords: Audriņi, destruction of inhabitants, criminal case
No. 31

Ievads

Līdz Otrajam pasaules karam Audriņi bija viena no sādžām toreizējā Makašēnu pagastā (Rēzeknes apriņķis), ko apdzīvoja vecticībnieki. No 1941. gada 22. decembra līdz 1942. gada 4. janvārim nacistiskās Vācijas okupācijas vara veica Audriņu sādžas iedzīvotāju iznīcināšanas akciju (dēvēta arī par *Audriņu tragēdiju*), kurā pret sādžas iedzīvotājiem tika pielietots kolektīvās atbildības princips. Vācu drošības policijas komandieris Latvijā SS (*Schutzstaffel*) oberšturmbanfirers Eduards Štrauchs (*Eduard Strauch*) par sarkanarmiešu slēpšanu sādžā izdeva pavēli trijās valodās (vācu, latviešu un krievu):

1. Neskatoties uz vairākiem rīkojuma atkārtojumiem, ka visi pilsoņi, kuri ņem dalību pretvalstiskā darbā, tiks bargi sodīti, un sevišķi stingri tiks sodīti tie pilsoņi, kuri dod nevēlamiem elementiem patveri savos dzīvokļos un saimniecībās, slēpj viņus, paēdina un apgādā ar ieročiem (..),

2. Rēzeknes apr. Audriņu sādžas iedzīvotāji vairākkā ceturtdaļgada slēpa sarkanarmiešus, apgādāja viņus ar pārtiku un visādi centās viņus atbalstīt pretvalstiskā darbībā. Cīņā pret šiem elementiem tika nošauti Latvijas policijas darbinieki.

3. Tāpēc kā soda piemēru: a) Audriņu sādžu nolīdzināt līdz ar zemi, b) Audriņu sādžas iedzīvotājus apcietināt un c) 30 Audriņu sādžas vīriešu kārtas iedzīvotājus 4. 1. 1942. atklāti nošaut Rēzeknes tirgus laukumā¹.

Rezultātā 1941. gada 22. decembrī Audriņos tika arestēti visi sādžas iedzīvotāji (t. sk. 51 bērns), 1942. gada 2. janvārī bija nodedzinātas sādžas ēkas, 3. janvārī Ančupānu kalnos nošauti arestētie audriņieši un 4. janvārī publiski Rēzeknes tirgus laukumā nošauti 30 Audriņu vīrieši (t. sk. 12 gadus vecs zēns). Līdzīga akcija dažas dienas vēlāk notika arī Ludzas apkaimē. 6. janvārī par izbēguša padomju aktīvista slēpšanu Garbarovas mežā nošāva 47 Barsuku sādžas iedzīvotājus². Soda akciju saskaņā ar vācu Drošības policijas komandiera pavēli izpildīja vietējie kolaboracionisti – Rēzeknes un Maltas latviešu palīgpolicijas darbinieki³. Jāatzīmē, ka Drošības policijas komandiera E. Štrauha pavēlē bija minēts par 30 sādžas vīriešu publisku

nošaušanu, taču tika nošauti visi (vairāk kā 200) sādžas iedzīvotāji. Tas tika izdarīts pēc Rēzeknes apriņķa priekšnieka A. E. * (viņam bija pakļauta apriņķa policija un palīgpolicija) un B. M. apriņķa policijas iecirkņu priekšnieku iniciatīvas⁴.

Par iepriekšminēto noziegumu 1964. gada 5. augustā tika ierosināta krimināllieta nr. 31. Tā noslēdzās ar atklātu tiesas prāvu Rīgā VEF (Valsts elektrotehniskā fabrika) Kultūras pilī (11.10.1965. – 30.10.1965). Dzimtenes nodevībā un noziegumos pret cilvēci tika apsūdzēti seši bijušie latviešu palīgpolicijas darbinieki⁵. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Augstākās tiesas krimināllietu tiesas kolēģija atzina katra tiesājamā izdarīto noziegumu, kas paredzēts LPSR Kriminālkodeksa 59. panta 1. daļā – „Dzimtenes nodevība” un 249. panta 1. daļā „Varas ļaunprātīga lietošana”⁶ u. c. Tiesā tika atzīmēts arī tas, ka Starptautiskajā kara tribunālā Nirnbergā (1945–1949) Audriņu sādžas un tās iedzīvotāju iznīcināšanas akts tika atzīts par kara noziegumu⁷.

Uz apsūdzēto sola bija tikai trīs apsūdzētie, jo pārējie trīs jau bija emigrējuši uz ārzemēm (Vācijas Federatīvo Republiku, ASV, Kanādu). Viņus tiesāja neklātienē. Tiesa piesprieda pieciem apsūdzētajiem augstāko soda mēru – nošaušanu, bet vienam – bijušajam Rēzeknes cietuma uzraugam – 15 gadus stingrā režīma cietumā. Tiesas procesā piedalījās pieci cietušie, trīs eksperti un 164 liecinieki⁸.

Apsūdzētie tika tiesāti par pastrādātajiem noziegumiem Rēzeknes un Ludzas apriņķos, t. sk., arī par ebreju un romu noslepkavošanu.

Raksta mērķis ir, izpētot Audriņu sādžas krimināllietas nr. 31 dokumentus, kā arī citus avotus un literatūru, atklāt mazākināmus aspektus nacistiskā okupācijas režīma represīvajā politikā, veicot Audriņu iedzīvotāju iznīcināšanas akciju.

Raksta uzdevumi ir:

1) noskaidrot Audriņu sādžas krimināllietas novēlotos uzsākšanas iemeslus;

2) izpētīt Audriņu sādžas krimināllietas pieejamo dokumentu saturu;

3) atklāt Audriņu iedzīvotāju iznīcināšanas akcijas pamatojumu un rezonansi pēc kriminālprocesa beigām.

Pētījuma objekts ir: nacistiskās Vācijas okupācijas režīma

* Balstoties uz to, ka tiesas materiāliem arī šobrīd ir slepens raksturs, kā arī Personas datu aizsardzības regulu (2018), rakstā ir šifrētie personu vārdi.

nozieguma pret Audriņu sādžas iedzīvotājiem tiesāšana LPSR.

Pētījuma priekšmets: Audriņu sādžas iedzīvotāju iznīcināšanas krimināllietas vēsturiskā nozīme un būtība.

Pētījuma izmantotas metodes: vēstures avotu (dokumentu) un literatūras analīze; vēsturiski ģenētiskā metode; indukcijas metode.

Krimināllietas uzsākšana Latvijas PSR

Jājautā, kāpēc par šādu smagu noziegumu veikšanu tiesas prāva LPSR sākās tik vēlu – gandrīz 20 gadi kopš Otrā pasaules kara beigām. Pirmām kārtām jāatzīmē, ka prāvai lielā mērā bija arī politiska ievirze, jo viens no apsūdzētajiem (nacistiskās Vācijas okupācijas laika Rēzeknes apriņķa policijas 2. iecirkņa priekšnieks B. M.) bija apmeties ASV, un bija kļuvis par Amerikas latviešu apvienības vicepriekšsēdi, kā arī aktīvi darbojās trimdas katoļu baznīcas dzīvē⁹. Turklāt tieši 60. gadu vidū Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā (PSRS) aizsākās vērienīgi tā dēvētās *Uzvaras dienas* svinību pasākumi (ar 20. gadadienu kopš uzvaras karā). Tiesas prāvā noilgums tika pamatots ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1965. gada 4. marta dekrētu „Par noziegumos pret mieru, cilvēctību un kara noziegumos vainīgo personu sodīšanu neatkarīgi no nozieguma izdarīšanas laika” u. c. likumdošanas aktiem¹⁰.

Novēlotajā tiesas prāvā aizdomīgs šķiet fakts par smagā nozieguma netiešo līdzdalībnieku notiesāšanu, jau ienākot padomju karaspēkam Latgalē. 1944. gada jūlijā un augustā tika apcietināti un 1945. gada 30. janvārī ar Latvijas PSR Iekšlietu Tautas komisariāta karaspēka kara tribunāla spriedumu notiesāti ar izsūtīšanu katorgas darbos – I. Z. (uz 15 gadiem), D. Z. (uz 8 gadiem), K. T. (uz 10 gadiem), I. Š. (uz 20 gadiem). Apsūdzību pamatā bija: piedalīšanās Audriņu iedzīvotāju mantas apraktīšanā un izvešanā, vācu armijas dezertieru un padomju partizānu gūstīšana, Audriņu ciema dedzināšana, palīdzība izrēķināties ar Audriņu sādžas iedzīvotājiem u. tml. Bargais sods I. Š. tika piespriests arī par sava paziņas K. Z. nošaušanu 1943. gada oktobrī, jo tas esot dziedājis padomju dziesmas¹¹.

Tiesas dokumentu saturs

Runājot par *Audriņu traģēdijas* dokumentiem krimināllietā nr. 31, jāņem vērā, ka, pirmkārt, Audriņu traģēdijas liecību dokumentēšanai

bija ne tikai krimināls un slepens, bet zināmā mērā arī politisks raksturs. Otrkārt, dokumentēšanu veica Valsts Drošības komitejas (VDK) darbinieki.

Krimināllietas nr. 31 materiāli ietverti 37 apjomīgos sējumos. Pamatā tie ir trīs veidu dokumenti:

- 1) traģēdijas liecinieku nopratināšanas protokoli;
- 2) Rēzeknes apriņķa policijas iestāžu ziņojumi un sarakste ar augstākstāvošām instancēm;
- 3) krimināllietas izmeklēšanas procesa dokumenti.

Lielāko dokumentu grupu veido traģēdijas liecinieku nopratināšanas protokoli (apcietinātie, šķūtnieki un policijas darbinieki). Lietā ir 198 protokoli jeb paskaidrojumi. No psiholoģiskā viedokļa formulējums *paskaidrojums* liek cilvēkam justies nedaudz vainīgam. *Paskaidrojumu* rakstīšanai tika dots pietiekams laiks, un, iespējams, vismaz daļa no tiem tika rakstīti mājas apstākļos, lai ļautu cilvēkam pēc iespējas objektīvāk atcerēties skarbos notikumus. To apliecina gan informācijas daudzums, gan protokolu garums (vairākums pārsniedz 10 lpp.), gan rūpīgais pieraksts; daži rakstīti arī mašīnrakstā. Protokolos notikumu izklāsts lielā mērā sakrīt, tas izteikts no dažādu rakstītāju pozīcijas (bijušie ieslodzītie un bijušie policijas darbinieki). Faktoloģiskajā materiālā (par arestēto, nošauto, šāvēju skaitu) dominē frāzes – „skaidri neatceros”, kas izskaidrojamas gan ar psiholoģiskajiem faktoriem, gan arī ar vairāk kā 22 gadu lielu laika intervālu kopš traģiskajiem notikumiem.

Protokolos atspoguļota:

- Audriņu sādžas iedzīvotāju apcietināšanas norise. Šķūtnieka V. T. (veda apcietinātos Audriņu iedzīvotājus) nopratināšanas protokola fragments: *(..) tā policisti aplenca māju, pavēlēja iedzīvotājiem sagērbties (iedzīvotāji jau gulēja), iziet no mājas un braukt līdzi. Kad vienas mājas visi iedzīvotāji bija izdzīti un sasēdināti pajūgā, tad tie paši policisti aplenca nākošo māju un tur atkārtojās tas pats (...). Policisti arestēja visus ģimenes locekļus bez izņēmuma: vīriešus, sievietes, bērnus un sirmgalvjus. (...) sādžas mājas pēc iedzīvotāju aizvešanas palika tukšas. (...) Audriņu iedzīvotāji bija ļoti uztraukušies. Sievietes raudāja un izteicās, ka droši vien viņus visus nošaus, jo policisti viņiem neļaujot neko sev ņemt līdzi. (...) audrinieši pasvītvoja, ka notiekot liela netaisnība, izrēķināšanās, jo viņi par partizāniem uzzinājuši tikai pēc policista nošaušanas¹²;*

- atsevišķu amatpersonu un militārpersonu attieksme pret soda

akcijas veikšanu. Īpašu neiecietību izrādīja no Kurzemes pārceltais A. E. – Rēzeknes apriņķa priekšnieks, kam daļēji bija pakļauta arī policija un cietums¹³. Kad Rēzeknes apriņķa pārvaldē tika apspriests jautājums par policista nošaušanu Audriņos, apriņķa pārvaldes darbinieki lēma, ka jāatrod vainīgie, bet nevis jāapšauj visi sādžas iedzīvotāji, ka tā tiks nelietīgi pārkāptas cilvēktiesības. A. E. noteicis, ka viņi *neizprotot laikmeta garu*¹⁴. Turklāt A. E. vispār bija naidīgi noskaņots pret Latgales iedzīvotājiem. A. Ž. liecināja: *Es personīgi dzirdēju, ka A. E. reiz izteicās, ka viņš visus Latgales iedzīvotājus pa vienam vien nošaušot*¹⁵.

Īpašu vietu liecību vidū ieņem Rēzeknes cietuma mašīnrakstītājas (1941–1944) A. D. šifrētā veidā rakstītā piezīmju burtnīca, kuru sieviete līdz pat krimināllietas uzsākšanai 1964. gadā bija glabājusi savā dzīvoklī Rīgā. Burtnīcā atzīmēti apcietināto cilvēku izvešanas uz nošaušanu datumu, nošauto skaits, kā arī izvesto uz nošaušanu uzvārdi¹⁶.

Otrā avotu grupa krimināllietā nr. 31 ir Rēzeknes apriņķa policijas iestāžu ziņojumi un sarakste ar augstākstāvošām instancēm. Ziņojumos vērojami pārspīlējumi, lai pamatotu veikto represiju nepieciešamību. Sarakstē atklājas disciplināras dabas problēmas policijas struktūrās – represēto civiliedzīvotāju īpašuma piesavināšanās, alkohola lietošana u. c. Rēzeknes apriņķa policijas priekšnieka palīga liecībā norādīts, ka lietas pret politiskajiem ieslodzītajiem vācu policijas un drošības dienestā SD (*Sicherheitsdienst*) tika izspriestas ļoti pavirši: *„(..) biju iegājis SD policijā (..) sastapu tur divus latviešus un vienu SD formā vācieti. Viņi tur šķirstīja apcietināto lietas, neizturējās nopietni, savā starpā ņirgājās. Uz lietu sākuma lapām taisīja atzīmes „f” – brīvība, „g” – cietums un „e” – eksekūcija” (..) Manīju, ka viņi tur bija dzēruši reibinošus dzērienus*¹⁷.

Pēc cietuma kantora darbinieka liecības apcietinātos, ko izveda no Rēzeknes cietuma, iedalīja trīs grupās: 1) vispār atbrīvoti; 2) izvesti uz nošaušanu; 3) aizvesti uz Daugavpils cietumu, Rīgas cietumu vai Salaspils nometni. Visi izvesto saraksti tika saņemti no SD dienesta. Ja apcietinātā lietā bija norāde „nodots SD rīcībā”, tas faktiski nozīmēja apcietinātā iznīcināšanu. Šādas atzīmes lika uz politieslodzīto lietām, bet kriminālnoziedznieki (apsūdzētie par zādzībām, huligānisma u. tml.) nonāca policijas un prokuratūras rīcībā¹⁸.

Pēc Rēzeknes cietuma mašīnrakstītājas A. D. liecības apcietināto

sarakstus sastādīja steigā un bez jebkādas pārbaudes: (...) sarakstu sastādīšanas laikā (...) darbinieki, kas runāja latviešu valodā, bija iereibušā stāvoklī, kantora telpās spēlēja radioaparāts, uz galda atradās viena vai vairākas (skaitu neatceros) alus pudeles¹⁹.

Saskaņā ar krimināllietu nr. 31 1941. gada decembrī tika arestēti visi 200 Audriņu iedzīvotāji (61 vīrietis, 88 sievietes un 51 bērns). Pēc Rēzeknes cietuma mašīnrakstītājas piezīmju burtnīcas datiem tika nošauts 201 Audriņu iedzīvotājs (66 vīrieši, 84 sievietes un 51 bērns)²⁰. Mašīnrakstītājas A. D. liecības fragments vēsta: *Minēto nošauto apcietināto skaitu es esmu uzzinājusi vai nu no oficiāliem cietuma dokumentiem, ko man nācās pārrakstīt uz rakstāmmašīnas vai arī no dēļa, uz kura ar krītu katru rītu dežurējošie virsuzraugi uzrakstīja Rēzeknes cietumā atrodošos apcietināto skaitu. Pēc apcietināto skaita izmaiņām varēja konstatēt, cik ieslodzīto iepriekšējā dienā tika izvesti uz nošaušanu*²¹. Savukārt vēsturnieks Uldis Neiburgs raksta, ka tika arestēti 235 audriņieši, no kuriem lielāko daļu noslepkavoja²². Arī vēsturniece Inese Dreimane atzīmē, ka Ančupānu kalnos nošāva 205 Audriņu iedzīvotājus un Rēzeknes tirgus laukumā 30 sādžas vīriešus²³. Jākonstatē, ka noteikt precīzu arestēto un noslepkavoto Audriņu iedzīvotāju skaitu ir problemātiski divu iemeslu dēļ: 1) arestētie audriņieši nemaz nebija reģistrēti cietuma žurnālā, jo pēc cietuma priekšnieka norādījuma: *to darīt nav nozīmes*²⁴; 2) daļa arestēto audriņiešu – sievietes un bērni – tika ieslodzīti Rēzeknes palīgcietumā (aresta namā), bet daļa – vīrieši un pusaudži – Rēzeknes centrālajā cietumā²⁵.

Trešā dokumentu grupa ir krimināllietas izmeklēšanas gaitas dokumenti. Izmeklēšana tika veikta skrupulozi – izņemot liecinieku nopratināšanu, veiktas tiesu medicīniskā, tiesu ballistiskā, grafiskā un kriminālistiskā ekspertīze. Izmeklēti tika arī vācu policijas iestāžu darbinieku noziegumi Rēzeknes, Ludzas un Maltas apkaimē. Ievērtības vērtā epizode ir par 1965. gada 18. jūnijā par atrastajām septiņām deformētām lodēm Maltas vidusskolas pagraba sienā, kur 1941. gadā notika masveidīga civiliedzīvotāju apšaušana²⁶. Veicot ekspertīzi, izrādījās, ka tās ir 7,62 mm lodes no PSRS ražojuma Tokareva konstrukcijas pistoles „TT” vai automātiem. Sekoja slēdziens par to, ka šauts ir *nosacīti sen* un tāpēc: *Konkrētāk šo jautājumu nav iespējams atrisināt*²⁷.

Audriņu iedzīvotāju iznīcināšanas pamatojums

Krimināllietā nr. 31 iekļautajā 1942. gada 2. februāra vācu operatīvo iestāžu ziņojumā „Par notikumiem PSRS (Nr. 163)” norādīts, ka sādža komunistiskajā ziņā ir viena no aktīvākajām. Turklāt minēts, ka Audriņu iedzīvotājiem ir sakars ar Rēzeknes karagūstekņu nometni „Štalag – 347”. Pierādījums tam ir it kā pie kāda no nometnes izbēguša bēgļa atrastā zīmīte: *Sādžā Audriņi 12 km no Rēzeknes*²⁸.

Audriņu sarkanarmiešu sakarā ziņojumā Nr. 163 teikts: *Viņu paslēptuve bija pagrabs, kuru izraka pirms aukstuma iestāšanās. Tā celšanā piedalījās ciema iedzīvotāji, izpalīdzot ar būvmateriāliem, kurus nevarēja sadabūt A. G. mājā. Būvdarbi ilga veselu nedēļu. Tāpēc izslēgts, ka pārējie ciema iedzīvotāji to nebūtu redzējuši. Vēl pēdējā nedēļā pirms notikušā I. V. bandas rīcībā nodeva lauzni. Bez 5 sarkanarmiešiem un R. G., mājā vēl dzīvoja A. G. un viņas 13 gadīgais dēls – pavisam 8 personas. (..) viņai nekad nebija tik pārtikas, lai uzturētu vismaz 8 personas. Trūkstošos produktus atnesa pārējie Audriņu sādžas iedzīvotāji un deva tos daļēji A. G., daļēji sarkanarmiešiem. (..) Audriņu sādžas iedzīvotāji ir krievi – vecticībnieki, kopā 48 ģimenes. Viņi, būdami aiz sava nacionālisma aklī, 100 procentīgi atbalstīja sarkanarmiešus. Audriņu sādžā dzīvoja 5 apbruņoti sarkanarmieši, 3 bijušie milicijas darbinieki, 3 no gūstekņu nometnes izbēgušie karagūstekņi*²⁹.

Sarkanarmieši Audriņu sādžā uzturējās apmēram četrus mēnešus. Pēc apcietināto Audriņu iedzīvotāju šķūtnieka ziņām Audriņu sādža bija apmēram divus kilometrus gara³⁰. Turklāt sādžas mājas bija būvētas pēc viensētu principa, patālu viena no otras. Tādējādi varētu uzskatīt, ka par sarkanarmiešiem – nelegālistiem zināja tikai daļa sādžinieku. I. Dreimane atzīmē, ka gandrīz visi Audriņu un apkārtējo sādžu iedzīvotāji zināja par sarkanarmiešiem³¹.

Atbildi par traģēdijas izcelsmes laiku un iemeslu (kas vismaz daļēji uzskatāms arī par nejaušību vai apstākļu sakritību) sniedz tuvējās Zarečjes sādžas iedzīvotājas M. M. 1944. gada apsūdzības lietas materiāli par sadarbību ar nacistu okupācijas varu³². Traģēdijas izcelsmes pamatā bija sadzīvisks strīds divu sieviešu starpā par nošauto ebreju nozagtās mantas sadalīšanu. Pie vienas no sievietēm (A. G.) arī slēpās sarkanarmieši. No M. M. vairākkārt sekoja draudi, ziņot policijai par sarkanarmiešu slēptuvi. Nav iespējams uzzināt,

kas tieši tika stāstīts policijā, bet – sarkanarmieši netika pieminēti. Visticamāk runa bijusi par zagtajām ebreju mantām, nelegālu kandžas tecināšanu u. tml.³³ Rezultātā 1941. gada 18. decembrī Audriņos ieradās latviešu palīgpolicijas patruļa divu cilvēku sastāvā. Viņi, sev par pārsteigumu, atklāja sarkanarmiešus brīdī, kad tie tīrīja ieročus. Rēzeknes apriņķa policijas 2. iecirkņa 1941. gada 19. decembra ziņojumā teikts, ka katrs policists esot raidījis divus šāvienus, nošaujot vienu sarkanarmieti. Tad policisti metušies bēgt, bet sarkanarmieši uz viņiem raidījuši apmēram 30 šāvienus. Viens policists tika nošauts, bet otram izdevās izglābties³⁴. Tajā pašā dienā sarkanarmiešu meklēšanā iesaistīja 35 palīgpolicistus, bet nākamajā – vēl 80³⁵. Tika aplenkts un pārmeklēts tuvējais Majovkas mežs, kur notika apšaušana. Pēc sadursmes Majovkas mežā seši sarkanarmieši devās uz Rikavas mežniecības apkārtni, kur viņi atrada patvērumu I. T. ģimenes mājā. 1941. gada 31. decembrī mājas saimniece, zinot par Audriņu sādžas iedzīvotāju apcietināšanu un baidoties no represijām pret viņas ģimeni, par mājā esošajiem sarkanarmiešiem paziņoja policijai. Policijas grupa naktī uz 1942. gada 1. janvāri aplenca minēto māju un atklāja uguni. Divi sarkanarmieši tika nošauti turpat mājas pagalmā, bet pārējie četri gāja bojā aizdedzinātajā mājā. Par šo ziņojumu I. T. ģimenes rīcībā nodeva kādas nošautas ebreju ģimenes dzīvokli Viļānos un nošauto cilvēku apģērbu³⁶.

Audriņu traģēdijas rezonanse pēc krimināllietas beigām

Pēc 1965. gada tiesas prāvas *Audriņu traģēdijas* tēma kļūst īpaši aktuāla padomju propagandas līdzekļos, t. sk., arī mākslā. Jau tajā pašā gadā tiek uzņemta dokumentālā filma „Spriedums”, kurā stāstīts par vietējiem palīgpolicistiem un viņu izpalīgiem, kuri iznīcināja Audriņus. Gadu vēlāk, 1966. gadā, nāk klajā grāmata „Neaizmirsti Audriņus!”, kurā no padomju ideoloģijas skatpunkta aprakstīta Audriņu traģēdija, tās sava veida *priekšvēsture* jau tā dēvētajā buržuāziskajā Latvijā un tiesas procesa gaita. Komponists Oļģerts Grāvītis traģēdijai velta operu „Audriņi”, kuras pirmatskaņojums notiek 1965. gadā Operas un baleta teātrī³⁷ (tagad Latvijas Nacionālajā operā).

1965. gadā Audriņos demontē arī 1951. gadā atklāto piemekli karā kritušajiem audriniešiem³⁸, jo šis piemineklis no komunistiskās partijas nomenklatūras darbinieku viedokļa īsti neatbilda

sociālistiskā reālisma mākslas principi – zemnieks ar karogu rokās, kas dusmīgi skatās uz priekšu, blakus viņam ceļos nometies sarkanarmietis ar automātu. Acīmredzot tieši sarkanarmieša tēls (nometies ceļos) visvairāk nepatika partijas funkcionāriem. Formāls iemels pieminekļa demontēšanai bija tas, ka piemineklis atradās plānotā kultūras nama celtniecības vietā. Pieminekļa vietā tiek uzstādīta memoriālā plāksne, savukārt piemiņas plāksni ar 30 publiski nošauto Audriņu vīriešu vārdiem uzstāda pie Rēzeknes tirgus (tag. Latgales ielā 87). Audriņu traģēdijas 30. gadadienā (1972. gadā) Audriņu ciemā pakalnā uzstāda tēlnieces Alises Veinbahas veidoto pieminekli nacisma upuriem kā mūžīgo atgādinājumu dzīvajiem. Savukārt Ančupānu kalnos – Nacistiskā terora upuru masu kapos 1973. gadā tiek izveidots memoriāls ar tēlnieces Rasas Kalniņas-Grīnbergas skulptūru „Māte ābele”.

Audriņu ciema galvenajai ielai dots Lidices nosaukums, kas ir simboliski, jo arī šo Čehijas ciemu, tāpat kā Audriņus, 1942. gadā iznīcināja nacistu represīvais režīms.

Secinājumi

1. Neskatoties uz to, ka Starptautiskajā kara tribunālā Nirnbergā Audriņu iedzīvotāju iznīcināšana tika atzīta par kara noziegumu, LPSR krimināllietā par šo nodarījumu tika uzsākta 1964. gadā. Tas vedina uz pieņemumu par krimināllietas politisko ievirzi, jo tieši šajā laikā viens no galvenajiem noziedzniekiem ieņēma nozīmīgu sabiedrisko amatu ASV latviešu emigrācijā.
2. Krimināllietā nr. 31 ir kārtējais atgādinājums par totalitāro (šajā gadījumā – nacistiskās Vācijas) režīmu represīvo politiku pret civiliedzīvotājiem. Veicot represijas pret Audriņu iedzīvotājiem, vietējie vācu policijas darbinieki izrādīja lielāku „iniciatīvu”, nekā to prasīja augstākstāvošās instances. Vācu drošības policijas komandiera Latvijā pavēlē bija minēts par 30 vīriešu nošaušanu, bet vietējie policisti iznīcināja visus sādžas iedzīvotājus.
3. Krimināllietā nr. 31 par dzimtenes nodevību un ļaunprātīgu varas izmantošanu tika apsūdzēti seši nacistiskā režīma latviešu policijas darbinieki. Apsūdzības pamatā bija LPSR Kriminālkodeksa attiecīgie panti.

4. Krimināllietas nr. 31 dokumenti sniedz pietiekami izvērstu un daudzpusīgu informāciju par *Audriņu traģēdiju*. Lietā ir dažādu veidu dokumenti, kas tapuši gan nozieguma pastrādāšanas laikā, gan kriminālprocesa gaitā. Tomēr ir jāņem vērā fakts, ka tiesas prāva notika padomju laika ideoloģijas apstākļos, un var rasties jautājums par atsevišķu tiesas dokumentu (pamatā liecinieku liecību) objektivitāti. Tāpēc papildus krimināllietas materiāliem ir jāpēta arī citi dokumentārie avoti. Raksta ietvaros tie ir M. M. apsūdzības lietas materiāli, kas norāda uz *Audriņu traģēdijas* laika un izcelsmes savā ziņā nejaušo raksturu.
5. Tieši pēc atklātās tiesas prāvas pret Audriņu iedzīvotāju slepkavām tā dēvētā *Audriņu traģēdija* kļūst par aktuālu tēmu padomju kino, literatūrā, mūzikā un mākslā.

Atsauces

- ¹ Borgs B. Audriņi. – Rīga: Liesma, 1974., 9. lpp.
- ² Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (LNA LVA), 1986. f., 1. apr., 45038. l., 38. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (1. sējums)).
- ³ LNA LVA, 1. apr., 45038. l., 2. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (Наблюдательное дело н. 31 по обвинению Б. И.)).
- ⁴ LNA LVA, 1. apr., 45038. l., 12.–14. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (Apsūdzības raksts)).
- ⁵ Turpat, 13. lp.
- ⁶ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss, 27., 81. lpp. Pieejams: <http://dom.lndb.lv/data/obj/file/17549309.pdf> [skatīts 18.02.2019.].
- ⁷ LNA LVA, 1. apr., 45038., 2. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (Наблюдательное дело н. 31 по обвинению Б. И.)).
- ⁸ LNA LVA, 1. apr., 45038. l., 223. lp. (Krimināllieta Nr. 31(Apsūdzības raksts)).
- ⁹ Neiburgs U. Audriņi un Maikovska lieta. // Mājas Viesis, 2002., Nr. 1, 7. lpp.
- ¹⁰ Sausnītis K., Silabriedis J., Stulpāns J., Vējāns A. Neaizmirsti Audriņus! – Rīga: Liesma, 1966., 184. lpp.
- ¹¹ LNA LVA, 1. apr., 45038., 1. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (8. sējums)).
- ¹² LNA LVA, 1. apr., 45038. l., 22. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (Apsūdzības raksts)).
- ¹³ Sausnītis K. u. c. Neaizmirsti Audriņus! – Rīga: Liesma, 1966., 33. lpp.
- ¹⁴ LNA LVA, 1. apr., 45038. l., 29. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (Apsūdzības raksts)).
- ¹⁵ Turpat, 30. lpp.
- ¹⁶ LNA LVA, 1. apr., 45038., 292. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (8. sējums)).
- ¹⁷ LNA LVA, 1. apr., 45038., 39. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (1. sējums)).
- ¹⁸ Turpat, 114.–115. lp.
- ¹⁹ LNA LVA, 1. apr., 45038., 85. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (8. sējums)).
- ²⁰ Turpat, 90. lp.

- ²¹ Turpat, 86. lp.
- ²² Neiburgs U. Audriņi un Maikovska lieta. // Mājas Viesis, 2002., Nr.1, 7. lpp.
- ²³ Dreimane I. Sieviešu sadarbība ar nacistu represīvajām struktūrām Latvijā 1941.–1944. gadā. / Caune A. (atb. red.). Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 16. sējums., 2007., 325. lpp.
- ²⁴ LNA LVA, 1. apr., 45038., 118. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (1. sējums)).
- ²⁵ LNA LVA, 1. apr., 45038. l., 24. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (Apsūdzības raksts)).
- ²⁶ LNA LVA, 1. apr., 45038., 292. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (8. sējums)).
- ²⁷ LNA LVA, 1. apr., 45038. l., 241. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (Apsūdzības raksts)).
- ²⁸ LNA LVA, 1. apr., 45038., 85. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (2. sējums)).
- ²⁹ Turpat, 87. lpp.
- ³⁰ LNA LVA, 1. apr., 45038. l., 21. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (Apsūdzības raksts)).
- ³¹ Dreimane I. Sieviešu sadarbība ar nacistu represīvajām struktūrām Latvijā 1941.–1944. gadā. 324. lpp.
- ³² LNA LVA, 1986. f. 1. apr. 12604. l. M. M. apsūdzības lieta.
- ³³ Dreimane I. Sieviešu sadarbība ar nacistu represīvajām struktūrām Latvijā 1941.–1944. gadā. 324. lpp.
- ³⁴ LNA LVA, 1. apr., 45038. l., 14. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (Apsūdzības raksts)).
- ³⁵ Neiburgs U. Audriņi un Maikovska lieta. // Mājas Viesis, 2002., Nr. 1, 7. lpp.
- ³⁶ LNA LVA, 1. apr., 45038. l., 26., 27. lp. (Krimināllieta Nr. 31 (Apsūdzības raksts)).
- ³⁷ Silabriedis O. Kā noticēt latviešu operas dzīvības spēkam? Pieejams: <http://www.studija.lv/?parent=1475> [skatīts 03.04.2019.].
- ³⁸ Rudens A. Atklāts piemineklis Audriņu varoņiem. // Cīņa, 05.05.1951.

Аннотация

С 1990 года Аудрини является административным центром Аудриньской волости в Резекненском крае. До Второй мировой войны Аудрини была одной из деревень в Макашенской волости, населённой староверами.

Оккупационные власти нацистской Германии осуществили акцию по уничтожению жителей Аудрини (22.12.1941 г. – 01.04.1942 г.). За сокрытие красноармейцев нацисты арестовали жителей Аудрини и сожгли постройки деревни. Арестованные жители Аудрини были расстреляны в Анчупанских горах, а 30 аудриньских мужчин публично расстреляли на Резекненской рыночной площади. Карательную акцию в соответствии с приказом командира немецкой Полиции безопасности провели местные коллаборационисты – работники полиции Резекне и Малты.

5 августа 1964 года было возбуждено уголовное дело № 31. Оно завершилось открытым судебным процессом в Риге (11.10.1965

г. – 30.10.1965 г.). В предательстве родины и преступлениях против человечности обвинялись шестеро бывших сотрудников латышской вспомогательной полиции.

Материалы уголовного дела № 31 обобщены в 37 объёмных томах. В основном это документы 3 видов: 1) протоколы допроса свидетелей трагедии; 2) рапорты учреждений полиции Резекненского уезда и переписка с вышестоящими инстанциями; 3) документы процесса расследования уголовного дела.

В статье выяснены причины столь позднего начала уголовного дела, установлено содержание доступных документов уголовного дела, раскрыты причины уничтожения жителей Аудрини, раскрыто отображение Аудриньской трагедии в советской пропаганде и искусстве после окончания уголовного дела.